

Τὸ δόθ. 8 τοῦ Ἑλληνικοῦ συντάγματος τοῦ 1927 δρίζει ὅτι : «ἀδίκημα δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ποινὴ ἐπιβάλλεται, ἀνευ νόμου ἰσχύοντος πρὸ τῆς τελέσεως τῆς πράξεως». Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ψηφίζεται νόμος, διὰ τοῦ ὃποίου

stein, Die Voraussetzungen des Sozialismus, 9η ἔκδ. 1920, τοῦ ίδίου, Zur Theorie und Geschichte des Sozialismus, 1904, E. Mehring, Ueber den historischen Materialismus, 1903, ὡς παράρτημα τοῦ ἔργου του, Die Lessing-Legende, Stern, Der historische Materialismus, Kautsky, Die historische Leistung von Karl Marx, 1908, τοῦ ίδίου, Karl Marx oekonomische Lehren, 1887, τοῦ ίδίου, Ethik und materialistische Geschichtsauffassung, 1906, Adler, Kausalität und Teleologie im Streit um die Wissenschaft, Marx' Studien, I, 1904, σελ. 193-433, τοῦ ίδίου, Die Staatsauffassung des Marxismus, Marx' Studien, IV, 1912, τοῦ ίδίου, Marxistische Probleme, (1η ἔκδ. 1913), 1920, Schlund, Die philosophischen Probleme des Kommunismus, 1912, Cipow, Die Marxsche Geschichts-Gesellschafts und Staatstheorie, I, II, 1923. Labriola, I Problemi della filosofia della storia, 1887, τοῦ ίδίου, Saggi intorno alla concezione materialistica della storia, 1896-97, τοῦ ίδίου, Del materialismo storico, 1902, Seligman, L'interprétation économique de l'histoire, Rapport, La philosophie de l'histoire, 2η ἔκδ. 1925, Ζωρές καὶ Λαφάργκ, 'Ιστορικὸς ἴδεαλισμὸς καὶ ἴστορικὸς ὑλισμός, μετάφρ. Μπουχάριν, Θεωρία τοῦ ἴστορικοῦ ὑλισμοῦ (μεταφρ. 'Ορφανοῦ), Σίδερη, 'Ιστορικὸς ὑλισμός, Bl. καὶ Voltmann, Der historische Materialismus, 1909, Vorlaender, Kant und Marx, 1911, Weisengrün, Die Entwicklungsgesetze der Menschheit, 1888, τοῦ ίδίου, Das Ende des Marxismus, Masaryk, Die philos. und soziolog. Grundlagen des Marxismus, 1899, Hammacher, Das philosophisch-oekonomische System des Marxismus, 1909, Stammler, Recht und Wirtschaft nach materialistischen Geschichtsauffassung, Barth, Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, 4η ἔκδ. 1922, σελ. 657 - 719, Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode, 1908, σελ. 721 κ.έ. Salzbach, Die Anfänge der materialistischen Geschichtsauffassung, 1911, Troeltsch, Ueber den Begriff einer historischen Dialektik· 3, Der Marxismus, Historische Zeitschrift, 1919. τομ. 120, σελ. 393-551, τοῦ ίδίου, Der Historismus und seine Probleme, 1922, σελ. 314-371. Michels, Probleme der Sozialphilosophie, Wissenschaft und Hypothese, 18, 1914 σελ. 188 κ.έ. von Below, Die deutsche Geschichtsschreibung von der Befreiungskriegen bis auf unsere Tage, 1916. Brandenburg, Die materialistische Geschichtsauffassung, 1920, Bauer, Einführung in das Studium der Geschichte, 1921, σελ. 71 κ.έ. Kelsen, Sozialismus und Staat, Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung, 1929, Βλάχον, Θεωρητικὰ καὶ μεθοδολογικὰ προβλήματα ἐν τῇ ιστορίᾳ, 1925, σελ. 59-71, Π. Κανελλοπούλον, Κάρολος Μάρξ, 1931, Θεμιστοκλέους Δ. Τσάτσον, Μεθοδολογικὰ προβλήματα εἰς τὴν ιστορίαν τοῦ δικαίου ἐ. ἀ.

χαρακτηρίζεται ώς άδικημα πρᾶξις ούδέποτε προηγουμένως ἀπαγορευ-
μένα καὶ πρὸς τούτοις, δρίζεται ὅτι ἀπαντεῖς οἵ κατὰ τοὺς δύο πρὸ^{ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΡΓΑΣΤΗΡΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΦΙΛΟΖΩΦΟΥ}
τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου μῆνας ὑποπεσόντες εἰς τὸ άδικημα τοῦτο
δέον νὰ διωχθῶσι, προφανὲς εἶναι ὅτι τὰ δικαστήρια καλούμενα νὰ
ἐφαρμόσωσι τὸν νόμον θέλουσιν εὑρεθῆ πρὸ τῆς ἀνάγκης νὰ εἰσέλθω-
σιν εἰς τὴν ἔξτασιν τῆς συνταγματικότητος τοῦ νόμου τούτου, καθ' ἁ
ὑποχρεοῦνται, κατὰ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ ἀριθ. 5 τοῦ συντάγμα-
τος, τὴν προσμαρτυρουμένην διὰ τῆς ἐπισήμου ἐπ' αὐτοῦ ἐρμηνευτικῆς
δηλώσεως.² Εὰν ὑποτεθῆ ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐψηφίζετο τὸ ἀριθ. 8
τοῦ συντάγματος ὑπῆρχε συμφέρον οἰκονομικὸν ἵνα κατωχυρωθῇ συν-
ταγματικῶς ἡ διὰ τοῦ ἀριθ. 8 θεσμοθετουμένη ἐπιταγὴ καὶ ὅτι τὸ οἰ-
κονομικὸν αὐτὸ συμφέρον ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται, καθίσταται, τοῦ-
λάχιστον ἐκ πρώτης ὅψεως, εὐκολοκατόρθωτον νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ ἀριθ. 8
τοῦ συντάγματος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεθόδου τοῦ ἴστορικοῦ ὑλισμοῦ.
Διότι τὸ οἰκονομικὸν συμφέρον ὅπερ ἐπέβαλλε τὴν ψήφισιν τοῦ ἀριθ. 8,
αὐτὸ ἐπιβάλλει καὶ πάλιν νὰ μὴν ἐφαρμοσθῇ παρὰ τῶν δικαστηρίων ὁ
ἀντισυνταγματικὸς νόμος.³ Άλλὰ δὲν ἀποκλείεται ποσῶς ν' ἀντιτίθεται
πᾶν οἰκονομικὸν συμφέρον τῆς κρατούσης ἀστικῆς τάξεως, οὐχὶ πλέον
εἰς τὴν μὴ ἐφαρμογὴν τοῦ ἀντισυνταγματικοῦ νόμου, ἀλλ' ἀκριβῶς ἀν-
τιστρόφως εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ. Εὐθὺς ώς συμβῇ τοῦτο, δὲν εἶναι
πλέον οὐδὲ κατ' ἐπίφασιν ἐφικτὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου
ἡ μέθοδος τοῦ ἴστορικοῦ ὑλισμοῦ εἰμὴ μόνον διὰ τῆς ἐξῆς σοφιστικῆς
ὑπεκφυγῆς· νὰ θεωρηθῇ ώς ὑπάρχον οἰκονομικὸν συμφέρον, ὅπερ
ἐπιβάλλει τὸν σεβασμὸν τῆς συνταγματικῆς ἐπιταγῆς, ἵνα μὴ κλονισθῇ
τὸ κῦρος δλοκλήρου τοῦ πολιτεύματος.⁴ Άλλὰ στερεῖται πραγματικοῦ
καὶ λογικοῦ ἔρεισματος ἡ τοιαύτη, προφανῆς ἀλλως τε, ὑπεκφυγή. Διότι
διὰ νὰ σταθῇ πλέον ἡ παράβλεψις οἰκονομικοῦ τιγος συμφέροντος χάριν
ἄλλου γενικωτέρου, πρέπει νὰ ὑποτεθῇ κατ' ἀνάγκην ἥτις ὅτι πάντοτε καὶ
εἰς πᾶσαν χώραν εἶναι δπωσδήποτε συμφέρον οἰκονομικὸν διὰ τοὺς
κρατοῦντας ἥτις ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου νὰ εἶναι ἀνεξαίρετος καὶ δσάκις
ἥτι βλάπτει τὰ συμφέροντα, χάριν τῶν δποίων ἐθεσπίσθη, ἥτι μόνον
ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀριθ. 8 τοῦ Ἑλληνικοῦ συντάγματος τοῦ 1927 ἡ καὶ ἄλλας
ἄλλα πάντως μεμονωμένας περιπτώσεις συντρέχει λόγος ἵνα παροραθῇ τὸ
εἰδικὸν οἰκονομικὸν συμφέρον χάριν ἄλλου γενικωτέρου. Δηλαδὴ ὅτι μό-

νον δεσμον ἀφοροῦ τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν εἶναι συμφέρον νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ νόμος ὁ ἐπιβάλλων ποινὴν ἀναδρομικῶς, παρὰ τὸ ἄρθ. 8, τοῦ συντάγματος ἀλλ᾽ ὅτι μεγαλύτερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου συμφέρον εἶναι νὰ συγκρατηθῇ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ τὸ κῦρος τοῦ συντάγματος, διὰ τῆς παραβλέψεως ἀκριβῶς τοῦ ἀντιθέτου ἀστικοῦ συμφέροντος. Εἴτε ὅμως ἡ μία ἔκδοχὴ γίνηται δεκτή, εἴτε ἡ ἄλλη ἀσφαλῶς συνάγεται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ μέθοδος τοῦ ἰστορικοῦ ὑλισμοῦ νὰ ἐφαρμοσθῇ ως πρὸς τὴν ἔρμηνείαν τοῦ δικαίου. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἀκριβῶς ἐπειδὴ παντοῦ καὶ πάντοτε δὲν εἶναι συμφέρον νὰ ἐφαρμοσθῇ πρὸς ἔρμηνείαν τοῦ δικαίου ἡ μέθοδος τοῦ ἰστορικοῦ ὑλισμοῦ. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, ἐπειδὴ δὲν ἀποκλείεται ἡ περίπτωσις, καθ' ᾧ ἡ μὴ ἐφαρμογὴ τοῦ κατὰ τὸ ἄρθ. 8 τοῦ συντάγματος ἀντισυνταγματικοῦ νόμου νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξηγηθῇ ως προϊὸν οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἀλλὰ τούναντίον ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ως ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν ἀνωτέρου βαθμοῦ ἀπὸ τὸν νόμον συνταγματικὴν ἐπιταγὴν τοῦ ἄρθ. 8. Καθίσταται τότε πλέον ἐμφανὲς ὅτι καὶ δσάκις συντρέχει παρὰ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ ἄρθ. 8 καὶ συμφέρον οἰκονομικὸν διὰ τὴν μὴ ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου τοῦ ἀναδρομικῶς ἐπιβάλλοντος ποινῆν, ὁ ἀντισυνταγματικὸς αὐτὸς νόμος δὲν ἐφαρμόζεται, οὐχὶ ἐνεκα τῆς συμπτωματικῆς συνδρομῆς οἰκονομικοῦ τινὸς αἰτίου πρὸς τοῦτο, ἀλλ᾽ ἐνεκα τῆς ὑπάρξεως τῆς διὰ τοῦ ἄρθ. 8 διατυπουμένης ἐπιταγῆς, ἀνεξαρτήτως οἶουδήποτε παραγωγικοῦ αὐτῆς αἰτίου. Σημειωτέον ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦτο δὲν εἶναι ὑποθετικόν. Τὸ ἄρθ. 8 τοῦ ἥμετέρου συντάγματος ἀνάγεται εἰς τὰ αἰτήματα, τὰ δποῖα οἱ ἀστοὶ ἀπηύθυνον εἰς τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντως αἰῶνος ἐν ἐν τῇ προσπαθείᾳ των νὰ ἔξασφαλισθοῦν ἀπὸ πάσης αὐταρχικῆς ὑπερβασίας. Ἀλλὰ σήμερον οὐδεὶς συντρέχει πρὸς τοῦτο λόγος. Τούναντίον ἡ διάταξις αὗτη, ἀλλως τε δικαίως, ἐμποδίζει τοὺς ἐκάστοτε κρατοῦντας, ἀρα τοὺς ἀστούς, κατὰ τὴν μαρξιστικὴν ἀποψιν, νὰ ἐπιβάλουν ἀναδρομικῶς ποινὰς ἵνα διὰ τῆς βίας συγκρατηθοῦν, αἱ ὑφιστάμεναι τὴν ἀστικὴν ἐκμετάλλευσιν ἔργατικαι τάξεις.

XI. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἴδεοκρατίαν καὶ τὸν ἰστορικὸν ὑλισμὸν ὑφίσταται καὶ σήμερον ἔτι, καὶ εἶναι μάλιστα τὸ ὑπόλειμμα τοῦτο σπουδαιότατον ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως, ἡ τυπολογικὴ νομικὴ παράδοσις ἡ

ἀναγομένη ἀσφαλῶς εἰς τὴν σχολαστικὴν ἔκείνην διαμόρφωσιν τοῦ πνεύματος, ἢ ὅποια χαρακτηρίζει τὸν μεσαιώνα. Ὡς ἐκ τούτου παρέμεινεν ὁ σχολαστικισμὸς ἀμέτοχος τῆς συγκρούσεως τῆς Ἰδεοκρατίας καὶ τοῦ ὑλισμοῦ, ἢ ὅποια χαρακτηρίζει τὴν σύγχρονον ἐποχήν.

Ο σχολαστικισμὸς εἶναι τοόπος τοῦ σκέπτεσθαι μόνον, ἐντελῶς ἔξωτερικός. Ἐγεννήθη δὲ ὡς ἔξῆς· κατὰ τὸν μεσαιῶνα, δχι πλέον ἡ ιδίσις ἀλλ' ἡ πίστις ὅδηγεῖ τὴν γνῶσιν, προηγεῖται δηλαδὴ αὐτῆς καὶ μιρφώνει τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀμέσως κατόπιν τῆς Δημιουργίας. Ἐπὶ τῆς ἀναλύσεως τῶν πρώτων αὐτῶν ἔννοιῶν, τὰς ὅποιας ἐμόρφωσεν ἡ πίστις, ἐπ' αὐτῶν ἀποκλειστικῶς στηρίζεται καὶ εἰς τὴν ἀνάλυσιν αὐτῶν ὄλοκληροῦται ἡ γνῶσις. Η μεσαιωνικὴ δηλαδὴ ἐπιστήμη μεταχειρίζεται ἀποκλειστικῶς τὴν ἀπαγωγικὴν μέθοδον (*deductio*). Ἀλλ' ἡ θεμελίωσις ἀρχῆς διὰ τῆς πίστεως εἶναι πράξις οὕτως εἰπεῖν κοσμογονική. Άλι τοῦτο μόνον δλίγοι δύνανται νὰ θεμελιώσουν δι' αὐτῆς νέας ἀρχᾶς. Οἱ περισσότεροι δέχονται τὰς οὕτω θεμελιωθείσας ἀρχὰς ὡς δόγμα. Σχολαστικοὶ δὲ ἀκριβῶς ἀποκαλοῦνται οἱ δογματικοὶ διδάσκαλοι τοῦ μεσαιῶνος, οἱ δποῖοι μὴ δυνάμενοι νὰ θεμελιώσουν ἀρχὰς διὰ τῆς Ἰδίας αὐτῶν πίστεως, ἀπλῶς ἐδέχθησαν αὐτὰς περιορισθέντες εἰς δρισμούς, διακρίσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις τῶν ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς ἀπορρεουσῶν ἔννοιῶν.¹⁾

Ησκησε δὲ ἡ μεσαιωνικὴ αὕτη νοοτροπία σπουδαιοτάτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, ἵδιᾳ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, διὰ τῶν *glossatores* καὶ ἵδιᾳ τῶν *postglossatores*.

Οἱ *glossatores* προέβαινον δι' δρισμῶν καὶ διακρίσεων εἰς ἔξηγητικὴν ἔρμηνείαν τῶν πηγῶν, εἰς τὴν ίσχὺν τῶν ὅποιων ἐπίστευσαν ὅπως οἱ θεολόγοι ἐπίστευον εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. Η χαρακτηριστικὴ αὕτη ἀνάγκη τῆς ἀρχῆς, ἢ ὅποια δὲν ὑπόκειται εἰς κρίσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὅποιας στηρίζομένη κινεῖται ἡ ἀπαγωγικὴ μέθοδος ἀναφαίνεται καὶ πάλιν ἐν τῇ ἐπισημοτοίησει τῆς συλλογῆς τοῦ *Accursius* (*glossa ordinaria s. magistralis*) διατυπωθείσῃ διὰ τοῦ ρητοῦ *quidquid non agnoscit glossa non agnoscit curia*.

1) "Ενεκα τούτου ἀπορρίπτει ὁ Duns Scotus τὴν συναγωγικὴν μέθοδον. Bl. libr. sent. 1, dis. 3, qu. 2, 24. Bl. H. v. Eichen, Geschichte und System der Mittelalterlichen Weltanschauung, 1923, σελ. 548-588, 589-611.

Οἱ postglossatores ἢ commentatores λαβόντες ώς ἀρχὴν τὴν glossa ordinaria τοῦ Accursius ἔγραφον γλώσσας γλωσσῶν (glossarum glossas scribunt) ἀναλύοντες τὰς ἐξ ἀναλύσεων προελθούσας ἐννοίας καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ γαλλικοῦ σχολαστικισμοῦ μέχρι ἀκότητος ἄγοντες τὴν ἀπαγωγήν.

XII. Σήμερον ἢ τυπολογία (juridisme, Begriffsjurisprudenz) δεσμευομένη ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἔξηγεῖ τὸ δίκαιον καὶ δίλγον ἐνδιαφέρεται ἀν εἶναι ἀσκοπα ἢ βλαβερὸν τὰ συμπεράσματά της. Ἀγνοεῖ ἐπίσης τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως τοῦ δικαίου. Ἐντὸς ὅμως τῶν δρίων αὐτῶν δι’ ὅρισμῶν καὶ διακρίσεων αὐστηροτάτης ἀκριβείας ἀναπτύσσει καὶ διαρκῶς εὑρύνει συστήματα ἐννοιῶν καὶ προσταγῶν ἀπολύτως ἔνιατα καὶ συνεπῆ. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸν προβαίνει δι’ ἀναλύσεως γενικωτέρων ἐννοιῶν εἰς εἰδικωτέρας ἀπαγωγικῶς καὶ σπανίως διὰ συναγωγῆς γενικωτέρας ἐννοίας ἐξ εἰδικωτέρων.

Ἡ τυπολογία ὅμως ὅχι μόνον ἀδυνατεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὸ δίκαιον, ἀλλ’ ὑποκίπτει καὶ εἰς τὸ ἔξῆς θεμελιῶδες σφᾶλμα. ὑποθέτει ὅτι τοῦ νόμου ἢ διατύπωσις εἶναι δεσμευτικὴ τοῦ νοήματός του ἢ μᾶλλον ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγνοεῖ τὴν διάκρισιν αὐτὴν ὑπολαμβάνουσα τὴν διατύπωσιν τοῦ δικαίου ως αὐτὸ τοῦτο τὸ δίκαιον. Διὰ τοῦτο ἡ τυπολογικὴ ἔρμηνεία τελείως ἀγνοεῖ ὅτι τὸ νόημα τοῦ αὐτοῦ κειμένου ποικίλλει κατὰ τὰς περιστάσεις, ὅχι μόνον δσάκις εἰδικώτεροι κανόνες ἐπιτάσσουν τὴν παραλλαγὴν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἀλλὰ καὶ δσάκις ἥπαραλλαγὴ ἐπιβάλλεται διὰ νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ ὁ νόμος πρὸς σκοπὸν ἀντίθετον ἔκείνου δι’ ὃν ἔθεσπίσθη. Ὁ νόμος ἐπὶ παραδείγματι δρίζει ὅτι δσάκις συντρέχουν ὠρισμένα τυπικὰ στοιχεῖα ἐπιβάλλεται ὠρισμένη παράλειψις. Ἀλλὰ τὰ δριζόμενα διὰ τοῦ νόμου στοιχεῖα, τὰ ὅποια πρέπει νὰ συντρέχουν ἵνα ἐπιβληθῇ νομίμως ἢ ζητῶς δριζομένη παράλειψις, εἶναι ἀδύνατον νὰ συναποτελέσουν αὐτὰ μόνα συγκεκριμένον πραγματικὸν γεγονός. Ἐνδέχεται δὲ τὸ πραγματικὸν γεγονός, εἰς ὃ συντρέχουν δλα τὰ δριζόμενα διὰ τοῦ νόμου στοιχεῖα, νὰ συναποτελεῖται καὶ ἀπὸ στοιχεῖα, τὰ ὅποια δὲν ἀποτελοῦν ἔμποδιον τῆς σκοπίμου τοῦ νόμου ἐφαρμογῆς, ἀλλ’ ἐνδέχεται νὰ συνυπάρξουν εἰς τὸ αὐτὸ πραγματικὸν γεγονὸς στοιχεῖα, παρὰ τὰ διὰ τοῦ νόμου δριζόμενα, τὰ δποῖα νὰ συναποτελοῦν ἔμποδιον τῆς σκοπίμου τοῦ νόμου ἐφαρμογῆς.

Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συλλάβῃ τοῦ δικαίου ἢ τυπολογικὴ ἔρμηνεία.

Ἄλλ' ὅσημέραι διαμορφοῦται καὶ ἡ νομοθεσία οὕτως ὥστε καθίσταται ἀδύνατος ἢ τυπολογικὴ ἔρμηνεία. Εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τοῦτο ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρ. 47, 4 τοῦ N. 3713 καθ' ὃ «λόγοι θεμελιοῦντες τὴν περὶ ἀκυρώσεως αἴτησιν εἰσὶ... 4) Κατάχρησις ἔξουσίας, ὅσακις πρᾶξις τις τῆς διοικήσεως φέρει μὲν καθ' ἑαυτὴν πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς νομιμότητος, γίνεται ὅμως πρὸς σκοπὸς καταδήλως ἄλλον παρὰ τὸν διὸν ἐνομοθετήθη.» Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τυπολογικῆς μεθόδου εἶναι ἀδύνατον ν' ἀκυρωθῇ πρᾶξις, ἡ δποία φέρει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς νομιμότητος, διότι πέραν αὐτῶν οὐδὲν εἶναι ἢ τυπολογικὴ μέθοδος ίκανη νὰ συλλάβῃ. Ἀγνοεῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ σκοποῦ. Οὐδὲ εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιταχθῇ ὅτι δυναται νὰ θεωρηθῇ ὡς στοιχεῖον νομιμότητος, ὁ σκοπὸς ἢ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διοικητικῆς πρᾶξεως, δπόταν ἥθελε καταστῆ δυνατὸν νὰ ἔρμηνειθῇ τυπολογικῶς ἢ ἐν λόγῳ διάταξις τοῦ N. 3713 καὶ πᾶσα πρὸς αὐτὴν ἀνάλογος ἐπιτάγη, διότι τοῦ σκοποῦ ἢ ἔννοια δὲν ἐπιδέχεται πλήρη τὸν δρισμόν. Δύναται μὲν νὰ δρισθῇ ὁ σκοπὸς διὰ τυπικῶν στοιχείων μόνον, ἀλλ' ἐντὸς τῶν δρίων, τὰ ὅποια προσδιορίζουν αὐτὰ τὰ τυπικὰ στοιχεῖα, προκύπτει καὶ πάλιν τὸ αὐτὸς ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τοῦ σκοποῦ, ἀποκλειομένης οὕτω τελικῶς ὅπωσδήποτε τῆς τυπολογικῆς μεθόδου.¹⁾

1) Βλ. σχετικῶς Alibert, *Le control jurisdictionnel de l' administration*, σελ. 236 κ.έ. 1926, Appleton, *Traité élémentaire du contentieux administratif*, 1927, § 343 κ.έ. Πρὸ παντὸς ὅμως βλ. Κωνσταντίνου Δ. Τσάτσου, ἐ. ἀ. σελ. 99 κ.έ. Ἡ τυπολογία εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον ἐκορυφώθη διὰ τοῦ ἄλλως τε μνημειώδους ἔργου τοῦ Laband, *Das Staatsrecht des Deutschen Reiches*, I-IV, 4η ἔκδ. 1901. Μόνον δὲ Kelsen εἶναι δυνατὸν νὰ συγχριθῇ πρὸς τὸν Laband ἀπὸ ἀπόψεως συστηματικῆς ἐνότητος καὶ ἀκριβείας. Τὰς μεθοδολογικὰς ἀρχάς, τὰς ὅποιας δὲ Laband ἐφήρμοσε μὲ αὐστηρὸν ἀκρίβειαν ἔχει διατυπώση σαρέστατα εἰς τὸν πρόλογον τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ ἔργου του (1887). Ἡ δογματικὴ τοῦ δικαίου, δημοσίευση της τυπολογίαν, συνίσταται εἰς τὴν δημιουργίαν ἐννοιῶν γενικωτέρων ἐκ τῶν εἰδικῶν καὶ εἰδικωτέρων ἐκ τῶν γενικῶν μέχρις ἔξαντλήσεως τῆς δυνατότητος τοῦ ἔργου τούτου, δπερ δέον νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς τυπικῆς λογικῆς ἀποκλειστικῶς, ἀνευ συνδρομῆς ἄλλης ἐπιστήμης τῆς ιστορίας ἐπὶ παραδείγματι τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, τῆς δημοσιονομίας ἢ καὶ τῆς φιλοσοφίας (βλ. ἐ.ἀ. τομ. I σελ. IX). Ο Laband ὅμως δημολογῇ ὅτι: «Ich verkenne weder die Bedeutung rechtshistorischer Forschungen, denen ich selbst

XIII. Μεταξὺ τῆς Ἰδεοκρατίας καὶ τοῦ ἴστορικοῦ ὑλισμοῦ ἵστανται οἱ θετικισταί. Ἐγεκα τῆς γνωσιολογικῆς αὐτῶν ἀμεριμνησίας οἱ θετικισταὶ φέρονται ἄλλοτε μὲν πρὸς ὑλιστικήν τινα μέθοδον, ἵδιᾳ δὲ τὴν μέθοδον τοῦ ἴστορικοῦ ὑλισμοῦ, ἄλλοτε δὲ πρὸς Ἰδεοκρατικήν τινα μέθοδον, καταλήγοντες οὖτος εἰς ἀποτέλεσμα διμοιον ἐν πολλοῖς πρὸς τὸ τοῦ ἔκλεκτισμοῦ. Διακρίνονται δὲ κατὰ τοῦτο μόνον τῶν ἔκλεκτικῶν, διτι οὔτοι οὐχὶ ἐνσυνειδήτως, ώς οἱ ἔκλεκτικοι, ἀλλ' ἀσυνειδήτως ἀναμιγνύονται, ἀλλὰ χωρὶς νὰ συνθέτουν, νὰ συναιροῦν, ἀντίθετα στοιχεῖα. Δύο εἶναι τὰ θεμελιώδη στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ὁ σημερινὸς θετικισμός. Τὸ μὲν ἀνάγεται εἰς τὸν ὑλισμὸν καὶ κυρίως εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ήμεροῦ, τὸ δὲ εἰς τὴν Ἰδεοκρατίαν καὶ δὴ τὴν περὶ συναγωγῆς ἢ συνόψεως διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Διότι ὁ θετικισμὸς σήμερον δέχεται διτι μόνον διτι προσπίπτει τυχὸν εἰς τὰς αἰσθήσεις ἀποβαίνει ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, a posteriori, δια οὐδὲν ὑπάρχει a priori στοιχεῖον ἐν τῇ γνωστικῇ ἐνεργείᾳ τοῦ συνειδότος. Ἐὰν ήτο πρὸς τοῦτο συνεπὴς ὁ θετικισμὸς ἔδει νὰ περιορίσῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γνωστικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, δηλαδὴ τὰ συμπεράσματά του, εἰς τὴν χωρικὴν καὶ τὴν χρονικὴν κατάταξιν καὶ εἰς τὴν ἐξαρίθμωσιν τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἐτερότητος τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων, ἀν καὶ αὐτὸ ἀκόμη δύναται ἵσως ν' ἀμφισβητηθῆναι. Ἀλλ' ὁ σημερινὸς θετικιστὴς συνιστᾷ ἐννοίας, τῶν δποίων ἐρευνᾶ τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις. Αἱ σχέσεις διμοιος τῶν ἐννοιῶν μορφούμεναι εἰς σχήματα a priori δεκτὰ εἶναι λογικαί, ἢ δὲ λογικὴ ναὶ μὲν εἶναι ἀντικείμενον γνώσεως, ἀλλ' οὐχὶ αἰσθητὸν ἀντικείμενον. Καὶ ναὶ μὲν οἱ θετικισταὶ παραδέχονται τὴν τυπικὴν λογικὴν μόνον ως τμῆμα τῆς ψυχολογίας ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ διτι ἀποδίδουν οὗτος σχετικὴν ἐντελῶς ἀξίαν εἰς τὸ χρησιμοποιούμενον ὑπ' αὐτῶν ὅργανον καὶ τρέπονται κατ' ἀνάγκην πρὸς τὸν σχετικισμόν, δὲν

lange Zeit mit Eifer mich gewidmet habe, noch den Werth, welchen, Geschichte, Volkswirtschaftslehre, Politik und Philosophie für die Erkennniss des Rechts haben». Ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Λαβαντίου, τοῦ δποίου πλεῖστοι μαμαθηταὶ εἶναι καθηγηταὶ τοῦ δημοσίου δικαίου ἵδιως εἰς τὰ γερμανικὰ Πανεπιστήμια, εἶναι ισχυροτάτη καὶ σήμερον ἔτι. Τυπολόγος εἶναι παρ' ἡμῖν ὁ Ν. Ν. Σαριπόλος, βλ. τὸν πρόλογον τῆς τρίτης ἐκδόσεως τοῦ τρίτου τόμου τοῦ συστήματός του.

ἐκφεύγουν τοῦ ἀνωτέρῳ ἐλέγχου. Μεταξὺ τῆς παρατηρήσεως τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν ἔστω ψυχολογικῶς νοούμενων τύπων τῆς λογικῆς ὑπάρχει χάσμα κενόν. Νομίζουν δτὶ τὸ ὑπερπηδοῦν, ἐπειδὴ ἔχουν ὥπ' ὅψιν ὡς δεδόμενην τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου καὶ τὴν ἔξετάζουσαν διὰ τῶν ἴστορικῶν αὐτῆς ἐκδηλώσεων ὡς ἀντικείμενον αἰσθητὸν.² Αποφεύγουν οὕτω νὰ δικαιολογήσουν ἕνα ἔκαστον ἐκ τῶν λογικῶν τύπων, τοὺς ὅποίους μεταχειρίζονται, παραλαμβάνουν ὅμως ἀσυνειδήτως τὴν συντελεσθεῖσαν ἥδη συνθετικὴν λειτουργίαν τοῦ ἀνεπτυγμένου συνειδότος, ὅπερ ἔξετάζουν. Αὐτὰ εἶναι τὰ δύο ἀσυμβίβαστα στοιχεῖα τοῦ θετικισμοῦ, τὰ δποῖα ὁ θετικισμὸς σήμερον νομίζει δτὶ συμβιβάζει, διότι ὁ κοινὸς νοῦς ἔχει συνηθίσει νὰ ὑπερπηδᾷ τὸ μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ ἀντικειμένου καὶ τῆς νοητῆς ἐννοίας χάσμα γωρίς νὰ εὑρίσκῃ πράγματι ποία εἶναι ἢ γέφυρα ἢ συνδέουσα τὸν αἰσθητὸν κόσμον μετὰ τοῦ νοητοῦ.

XIV. Εἰδικῶς εἰς τὴν πολιτειολογίαν καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δημοσίου δικαίου ὁ θετικισμὸς εἶναι κατεύθυνσις ἐπιβλαβής καὶ πολλοὺς ἐγκυμονοῦσα κινδύνους. Ὁ θετικισμὸς ἀποφεύγει τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας καὶ ζητεῖ νὰ τὰς ἀντικαταστήσῃ δι' ἐννοιῶν ἀνταποκρινομένων, εἰ δυνατόν, εἰς ἀντικείμενα αἰσθητά. Ἡ ἐννοια τῆς πολιτείας ἐπὶ παραδείγματι καὶ ἡ ἐννοια τοῦ νομικοῦ προσώπου παραμερίζονται καὶ ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὰ φυσικὰ πρόσωπα τὰ συγκεντροῦντα τὴν πολιτειακὴν ἐξουσίαν, προκειμένου περὶ τῆς πολιτείας, ἀπὸ τὰ φυσικὰ πρόσωπα τὰ ἐντεταλμένα νομίμως ἵνα ἐκφράζουν αὐτὰ τὴν θέλησίν του, προκειμένου περὶ νομικοῦ προσώπου. Ὡς ἐὰν ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, ἐστερημένη ἀφηρημένων ἐννοιῶν! Ἄλλ' οὐδὲ προκειμένου περὶ τῆς πολιτείας ἢ τῶν νομικῶν ἐν γένει προσώπων εἶναι δυνατὸν ν' ἀποφευχθῇ πολλαπλῇ χρησιμοποίησις ἀφηρημένων ἐννοιῶν. Ἐὰν ἐπὶ παραδείγματι ἐν Ἑλλάδι ἐννέα πρόσωπα ἐκπροσωποῦν ἐπὶ τινα χρόνον ἐξ ὅλοκλήρου καὶ ἀποκλειστικῶς κοινότητα τινά, συναδὲ τῷ ἀριθμῷ 20 τοῦ κώδικος τῆς περὶ δήμων καὶ κοινοτήτων νομοθεσίας, δὲν ἀποφεύγεται ποσῶς ἢ ἀφηρημένη τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς κοινότητος ἐννοια, ἐὰν ὑποστηριχθῇ δτὶ συμπίπτουν ἢ ἐννοια τῆς κοινότητος πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς συμβιούλους. Διότι ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ συμπτώσεως ἀπο-

λύτου καὶ πραγματικῆς ἔδει νὰ ἐνέχεται ἡ κοινότης, ἐὰν ἀπὸ κοινοῦ οἱ ἐννέα κοινοτικοὶ σύμβουλοι προέβαινον εἰς πώλησιν ἀκινήτου, κατὰ σύμπτωσιν ἐξ ἀδιαιρέτου εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντος ἢ ἀγορὰν ἐμπορευμάτων ἢ ἄλλην τινα πρᾶξιν ἀπὸ κοινοῦ διενεργουμένην, ἴδιωτικῆς ὅμως φύσεως. Ἐάλλ' ἐφ' ὅσον ἀποκλείεται τοῦτο προφανὲς εἶναι ὅτι ἄλλοτε μὲν ἡ κοινότης συμπίπτει πρὸς τοὺς ἐννέα κοινοτικοὺς συμβούλους, ἄλλοτε ὅμως ὅχι. Ἐάλλα τότε πρέπει καὶ νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ἄλλοτε μὲν ἡ κοινότης ὑπάρχει, ἄλλοτε δὲ δὲν ὑπάρχει περιπλέκεται δὲ οὕτω εἰς συλλογισμούς, σίτινες ὅδηγοιν εἰς συμπεράσματα ἐστερημένα σοβαρότητος.

Ἐάλλ' θετικισμὸς ἀναπτυσσόμενος θὰ ἐπεκτείνῃ τὴν προσπάθειάν του διὸ ν' ἀντικαταστήσῃ τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας δι' ἐννοιῶν ἀνταποκρινομένων πρὸς ἀντικείμενα αἰσθητὰ καὶ εἰς ἐννοίας, αἱ δοκίαι δὲν ἐπιδέχονται ἀντικατάστασιν τοῦλάχιστον ἐκ πρώτης ὄψεως. Οὕτω πολλὰς ἐννοίας ἀφηρημένας, ὅπως εἶναι ἡ ἐννοία τῆς ἐπιταγῆς καὶ τῆς ὑποχρεόσεως, ἐπιζητεῖ ν' ἀντικαταστήσῃ διὰ τοῦ περιεχομένου τῆς σχετικῆς ψυχολογικῆς παραστάσεως τῶν δικαιοπρακτοίντων. Ἐάγεται εἰς τοῦτο κατ' ἀνάγκην, ἀφ' οὗ δέχεται ὅτι τίποτε δὲν εἶναι ὁρθὸν ἐὰν δὲν ὑποπέσῃ προηγούμενως εἰς τὴν συνείδησιν. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶναι ὅμως ἐντελῶς ἀπαράδεκτον, ἀφ' οὗ ἡ νομικὴ ἐπιταγὴ γεννᾷ ὑποχρέωσιν ἀπολύτως ἀντικειμενικήν, ἀνεξάρτητον οἵασδήποτε ψυχολογικῆς παραστάσεως τοῦ Α ἢ τοῦ Β, ὡς πρὸς τὴν τικτομένην ἐξ αὐτῆς ὑποχρέωσιν, ἔστω καὶ ἂν δὲν οἱ μὲν Α εἶναι ὁ νομοθετήσας ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ δὲ Β ἐκεῖνος, ὃν δὲ νόμος ἀφορᾷ. Ἐάν ἐπὶ παραδείγματι ψηφίσουν ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία νόμον ἵνα ϕυλισθῇ τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τοῦ δεδικασμένου τῶν πολιτικῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν διοικητικῶν ἀφ' ἐτέρου δικαστηρίων, ἀσφαλῶς οὖδε ἡ Βουλὴ οὖδε ἡ Γερουσία οὖδε καὶ οἱ τὸν νόμον εἰσηγηθησόμενοι θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ προΐδουν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ νόημα τοῦ νομοθετήματος, ὡς θέλει προκύψει τοῦτο κατὰ τὴν ἐφαρμογήν.

Τὸ πλῆρες νόημα τοῦ νόμου ὑφίσταται λογικῶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, διότι δυνάμει αἱ μὲν εἰδικαὶ αὐτοῦ διατάξεις προϋποθέτουσι τὰς γενικάς, αἱ δὲ γενικαὶ περιέχουσι τὰς εἰδικάς. Ἐάλλ' ἡ ψυχολογικὴ τοῦ κειμένου τοῦ νόμου παράστασις, ἥτοι τὸ σχετικὸν περιεχόμενον τῆς συν-

ειδήσεως ἐνὸς ἑκάστου βουλευτοῦ καὶ γερουσιαστοῦ ὡς καὶ ἡ συνισταμένη τῆς συνειδήσεως δλων αὐτῶν, ἀσφαλῶς εἶναι ἀτελὴς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πλῆρες νόημα τοῦ νόμου. Δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ προΐδῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δλα τὰ ἐνδεχόμενα τῆς ἐφαρμογῆς διότι τὰ ἐνδεχόμενα εἶναι ἀπειρα καὶ δ νοῦς πεπερασμένος. Ἀλλὰ τί σημαίνει τοῦτο; Ἐὰν ἄμα τῇ θέσει τοῦ νόμου ἐν ἴσχυi προκύψῃ περίπτωσις ἀναμφισβήτητου ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου, κατὰ τρόπον δμως ἀπρόβλεπτον ἀπὸ τὴν Βουλὴν καὶ τὴν Γερουσίαν καὶ ἀπορρέει ὡς ἐκ τούτου δικαίωμά τι καὶ ἀντίστοιχος ὑποχρέωσις, τὸ δικαίωμα τοῦτο καὶ ἡ ἀντίστοιχος ὑποχρέωσις ὑπάρχουν νομικῶς εὐθὺς ἀμέσως, ἥτοι προτοῦ καταστῆ τοῦτο γνωστὸν εἰς οἰονδήποτε.

Ως παράδειγμα ἔστω ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀρθ. 32 τοῦ κώδικος τῆς περὶ δημων καὶ κοινοτήτων νομοθεσίας, οὗτως ἐρμηνευομένου ὅστε νὰ θεωρηθῇ ἐξ ὑπαρχῆς ἀκυρος ἢ πρᾶξις τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου, εἰς ὃ δὲν παρίστατο τὸ ἀπαιτούμενον κατώτατον δριον ἀπαρτίας. Ἀν ὑποτεθῇ ὅτι δὲν εἶχον οἱ βουλευταὶ οἱ ψηφίσαντες τὸν νόμον ΔΝΖ καὶ 1076 κατανοήσει τὸ νόημα τῆς διατάξεως τοῦ ἀρθ. 32 ὡς πρὸς τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἀκυρότητα τῶν κατὰ παράβασιν αὐτῆς ληφθεισῶν ἀποφάσεων καὶ παρὸν κοινοτικοῦ τινος συμβουλίου ἐλαμβάνοντο ἀποφάσεις μὴ παρισταμένου τοῦ κατὰ τὸ ἀρθ. 32 τοῦ κώδικος κατωτάτου δρίου ἀπαρτίας, ἢ ἀπόφασις αὐτη ἀσφαλῶς ἥθελεν εἶναι ἀκυρος καὶ προτοῦ ἀπαγγελθῇ παρὸν τοῦ νομάρχου ἢ ἀκυρότης αὐτῆς, διότι ἡ ἀπαγγελία τῆς ἀκυρότητος ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν εἶναι συστατικὴ τῆς ἀκυρότητος, ἀλλὰ δηλωτικὴ μόνον ταύτης. Διὰ τοῦτο δέον δχι μόνον νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐξ ὑπαρχῆς ἀκύρου πράξεως τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου, ἀλλὰ ν' ἀνατραποῦν ἐξ ὑπαρχῆς δλα τ' ἀποτελέσματά της καὶ δχι τ' ἀποτελέσματα τὰ ἐπελθόντα μόνον ἀπὸ τῆς ἀκυρώσεως καὶ ἐφεξῆς.¹⁾

1) Μεταξὺ τῶν θετικιστῶν συγκαταλέγεται πρωτίστως ὁ Léon Duguit, εἰς τὸ ἔργον τοῦ δποίου ὑπὸ τὴν σφοδρότητα καὶ τὴν ἀνεπιφύλακτον διατύπωσιν καλύπτεται ἡ ἀօριστία τῆς σκέψεως ἢ προερχομένη ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἐνωτικῆς ἀρχῆς καὶ ἀναλόγου ἐνιαίας μεθόδου. Ἐν φ ἀπορρίπτει ὅτι νοητόν, ἀποδέχεται τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνικῆς ἐπιταγῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δποίας ωθημέζει τὴν κρίσιν του. Ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ἐπιταγὴ δὲν ὑπάρχει ὡς αἰσθητὸν ἀλλὰ συνάγεται καὶ δὴ διὰ συνθετικοῦ συλλογισμοῦ διότι τὸ

ἀναγωγικῶς ἔξαγαγόμενον συμπέρασμα διὰ τοῦ συνθετικοῦ συλλογισμοῦ μόνον ἀποβαίνει κοινωνικὴ ἐπιταγή. Διότι τὴν ίδιότητα τῆς ἐπιτακτικότητος εἶναι ἀδύνατον νὰ συναγάγῃ τις ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου μόνον. Ὁ Λέον Duguit μάλιστα δὲν εἰσέρχεται εἰς τὸ πρόβλημα κατὰ πόσον εἶναι ἀνάγκη νὰ μπακούσῃ τις εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐπιταγὴν ἢ μόνον δῷθεν νὰ συμμορφωθῇ τις πρὸς αὐτήν. Καὶ ἀπομένει οὕτω τελείως ἀκαθόριστον τὸ γόημα τῆς πρώτης αὐτῆς ἀρχῆς τοῦ συστήματός του. Ὁ θετικισμὸς ἔχει λάβει μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ εἰς τὴν γεωμανικὴν ἐπιστήμην, βλ. Bierling, Juristische Prinzipienlehre, I—V, 1894—1917, Σομιδ, Juristische Grundlehre, 1917, 2a ἔκδ. 1927, Mezger, Sein und Sollen im Recht, 1920, von Beling, Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie, 1921. Εἰς τὴν ἄλλως ἔξαιρετον ἐργασίαν του Rechts- und Staatsphilosophie der Gegenwart, 1931, σελ. 8, ὁ Karl Larenz κατατάσσει ὡς θετικιστὴν καὶ τὸν Karl Wolff, Grundlehre des Sollens, 1924. Ὁ Wolff ὅμως παραδεχόμενος ὅτι αἱ βασικαὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου ἔννοιαι προκύπτουν ἐκ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως τῆς ἔννοίας τοῦ δέοντος (Sollen) εἶναι τυπολόγος οὐχὶ δὲ θετικιστής. Καὶ ὁ Baumgarten, Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode, I, 1920, II, III, 1922, Allgemeine Rechtslehre, 1921, Rechtsphilosophie 1929, εἶναι θετικιστής, τοῦ ὅποίου ὅμως ὁ θετικισμὸς ἥδη ἐμφανίζει τὴν ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ ἐγκειμένην πρὸς τὸν εὐδαιμονικὸν σχετικισμὸν ἀπόκλισιν. Θετικιστής εἶναι καὶ ὁ Sommer, Kritischer Realismus und positive Rechtswissenschaft, I, 1929, ἀλλ' ἀσαφῆς ὡς πρὸς τὰς προϋποθέσεις τῆς θεωρίας του. Θετικιστής εἶναι παρ' ἡμῖν ὁ Δ. Βεζανής, Θεωρία τοῦ Κράτους, 1932.